

DWADZIEŚCIA PIĘĆ LAT ZAKŁADU
FIZJOGRAFII I ARBORETUM W
BOLESTRASZYCACH 1975–2000 - CZĘŚĆ 9

Twenty-five years of the Department of Physiography and the Arboretum
in Bolestraszyce 1975–2000

RAFAŁ NESTOROW

Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Biuro w Krakowie,

Aleja Juliusza Słowackiego 46, 30-037 Kraków, tel. 12 634 10 73, e-mail:

rafal.nestorow@gmail.com

Spis treści

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO-BADAWCZA.....	3
PODSUMOWANIE	9

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO-BADAWCZA

Ocenienie pracowników Arboretum i ich pracy naukowo-badawczej w pierwszym 25-leciu jest niemożliwe bez stwierdzenia, że większość załogi stanowili „ogrodnicy”, w początkowym okresie bez praktyki i podstawowych kwalifikacji zawodowych. Od samych początków działalność badawcza Arboretum i Zakładu Fizjografii oscylowała wokół problematyki ochrony rzadkich, zagrożonych i ginących roślin rodzimych i uprawy zachowawczej starych odmian jabłoni, a także derenia jadalnego. Szczegółowy zakres problematyki badań naukowych i ich wyniki wymagają odrębnego opracowania.

Ryc. 84. Rodzime gatunki flory w Arboretum. Kłokoczka południowa, 1977, fot. J. Szrednicki

Niemniej wspomnieć należy, że badania in situ i ex situ nad rzadkimi i zagrożonymi i ginącymi gatunkami roślin rodzimych, szczególnie dotyczące kotewki orzecha wodnego (Piórecki J. 1971, 1975, 1980, 1993c, 1997a, 2001d, 2010, 2014b), Inu austriackiego (Piórecki

J. i Kaźmierczakowa 1993), ostrożenia siedmiogrodzkiego (Piórecki J. 1993a, 2001b; Piórecki i Zarzycki 2014), szachownicy kostkowej (Piórecki J. 1993b, 2001c, 2014a), azalii pontyjskiej (Dubiel i in. 2014), marsylii czterolistnej (Baryła i in. 1993; Piórecki J. i Zarzycki 2010; Zając M. i Zając A. 2014). Badania dotyczące różanecznika żółtego prowadzone były także na Podolu Wołyńskim (Dubiel i Piórecki J. 2011) i nawiązywały do wcześniejszych prac polskich botaników (Macko 1928, 1930, Szafer 1923, Sychowa 1962).

Ryc. 85. Rodzime gatunki flory w Arboretum. Pszonak pieniński, fot. J. Piórecki

Przez wiele lat kontynuowana była w starorzeczu w Hurku i w stawach w Starzawie hodowla zachowawcza wszystkich dostępnych populacji orzecha wodnego w Polsce.

Ryc. 86. Złota Góra i fragment skarpy robiniowej, lata 80. XX w., fot. ze zbiorów Arboretum Bolestraszyce

Ryc. 87. Złota Góra i skarpa robiniowa – widok z lotu ptaka, 2020, fot. Ł. Malicki

Ryc. 88. Skarpa robiniowa na dolnym tarasie, 1977, fot. Z. Mikołajczyk

Ryc. 89. Rodzime gatunki flory w Arboretum. Kokorycz pusta na skarpie robiniowej na tarasie dolnym, lata 80. XX w., fot. J. Piórecki oraz w 2012 r., fot. N. Piórecki

W uprawie ogrodowej zachowawczej niektóre gatunki z poniżej wymienionych roślin rodzimych utrzymywane są w Bolestraszcach od ponad 40 lat, jako jedne z pierwszych nasadzeń w Zakładzie; arnika górską, barwinek pospolity, cebulica dwulistna, chaber Kotschy'ego, ciemiernik czerwony, długosz królewski, dyptam jesionolistny, dziewięciśń popłocholistny, grzybień białe, grzybieńczyk wodny, kłokoczka południowa, konwalia majowa, kopytnik pospolity, kosaciec syberyjski (z Hurka), kotewka orzech wodny, len austriacki (z Przemyśla), lulecznica kraińska, marsylia czterolistna, miłek wiosenny, obrazki plamiste, ostnica włosowata, ostrożeń siedmiogrodzki, pełnik europejski, piwonia

krzewiasta, pokrzyk wilcza jagoda, pszonak pieniński, rojnik górski, różanecznik żółty, salwinia pływająca, sasanka zwyczajna, szachownica kostkowata, sosna drzewokosa, suchodrzew tatarski, szczodrzeniec biały, tojad lisi, trzmielina drobnolistna, wiązownica trwała, wiśnia karłowata (Ryc. 84–90). Kolekcje drzew i krzewów oraz uprawy zachowawcze mateczne jabłoni domowej (Piórecki J. 1993, 1999; Piórecki J., Piórecki N., Żygała 2004, Żygała i Piórecki N. 2014) i derenia jadalnego⁴⁹ (Piórecki J. 1993; Piórecki i Zarzycki 2010) wymagają odrębnych opracowań.

Ryc. 90. Rodzime gatunki flory w Arboretum. Dereń jadalny, lata 80. XX w., fot. J.

Piórecki

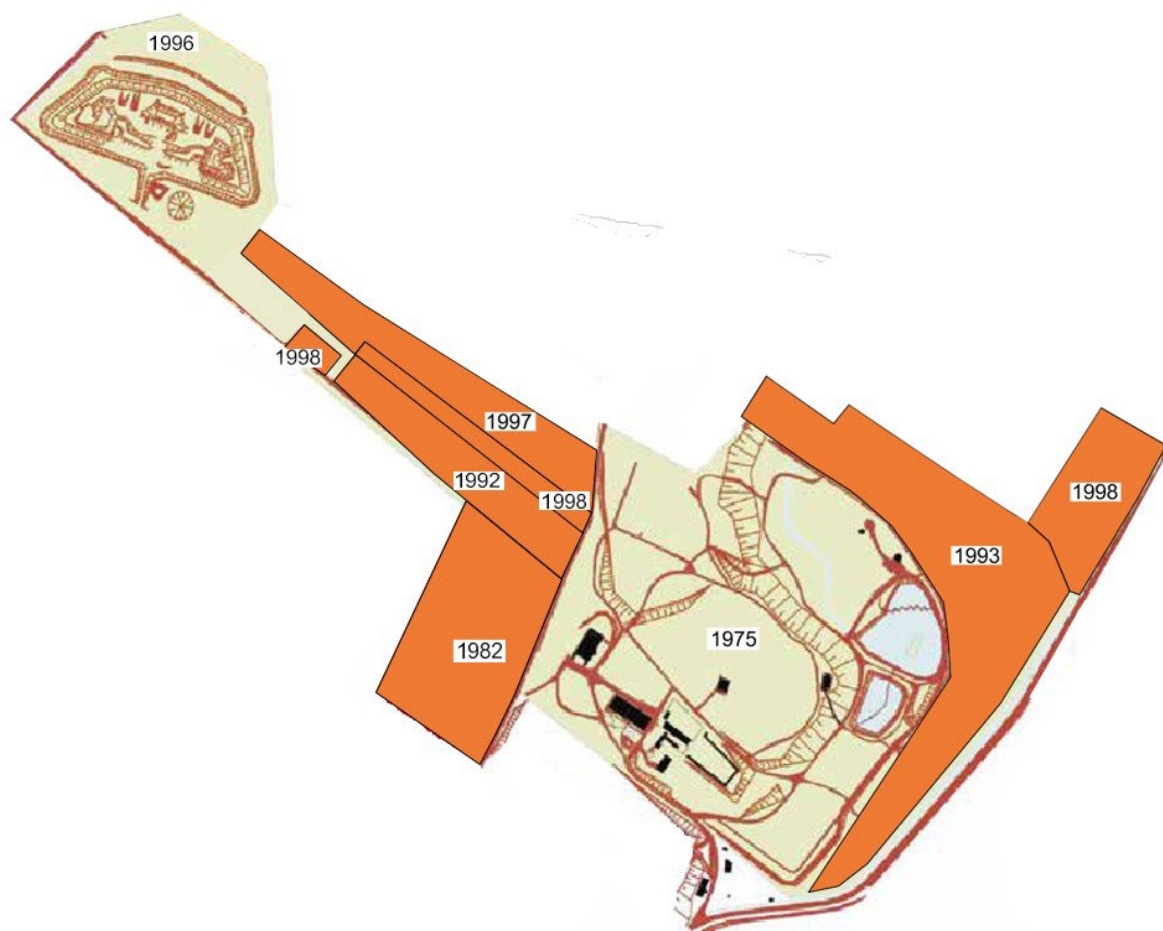
Oprócz badań botanicznych Jerzy Piórecki prowadził równolegle prace nad ogrodami i parkami podworskimi polski południowo-wschodniej. Były to prace o szerokim spektrum obejmujące zarówno szczegółowe inwentaryzacje dendrologiczne, jak i przemiany układów przestrzennych (Piórecki J. 1989, 1998, 2010). Prace te pozwoliły zgromadzić w archiwum Arboretum w Bolestraszcach bogatą literaturę przedmiotu, informacje historyczne, a przede wszystkim kserokopie lub przerysy planów założeń z map katastralnych z połowy XIX w. oraz bogate archiwum fotograficzne. Materiały mają obecnie wartość archiwalną, a nierzadko są ostatnim uchwyconym stadium przed ich całkowitą zagładą (Piórecki N. 2014). Prace z historii dawnych założeń ogrodowych na omawianym okresie były też publikowane na łamach zeszytów naukowych Arboretum Bolestraszyce (Eysymontt 1997a, 1997b; Nestorow 2005a, 2005b, 2005c, 2005d).

W latach 1990–1999 Zakład Fizjografii i Arboretum brał udział w realizacji następujących programów – bez danych etapowych dla poszczególnych lat:

1990–1999

Zakład Fizjografii i Arboretum. Urząd Wojewódzki – Wydział Kultury w Przemyślu.

- Współczesne przemiany flory i roślinności.
- Flora porostów Pogórza Przemyskiego i Gór Słonnych.
- Flora porostów Kotliny Sandomierskiej.
- Ekologia i biologia wybranych gatunków wschodnio-karpackich jako podstawa ich wykorzystania i ochrony.
- Gromadzenie roślin w kolekcjach dendrologicznych oraz odmian jabłoni i derenia jadalnego w kolekcjach zachowawczych.

Ryc. 91. Zmiany powierzchni Arboretum w latach 1975–2000

1994–1999

Instytut Botaniki PAN w Krakowie.

- Temat Inwentaryzacja przyrodnicza i ochrona ogrodów dworskich na obszarze dawnego woj. lwowskiego w granicach Polski.
- Temat Monitoring rzadkich i zagrożonych w Polsce paprotników i roślin kwiatowych.

Ponadto Zakład uczestniczył w charakterze wykonawcy w licznych przedsięwzięciach prowadzonych przez wiodące ośrodki naukowe w kraju, m.in. przez Instytut Botaniki PAN w Krakowie Współczesne przemiany flory i roślinności wybranych regionów.

PODSUMOWANIE

Jerzy Piórecki podkreśla, że zarys działalności oraz zapoczątkowane w pierwszych latach dział i pracownie, a przede wszystkim Arboretum i kolekcje roślin, przetrwały. Trudno

dziś porównać początki Zakładu Fizjografii i Arboretum z końca lat 70. XX w. do obecnie funkcjonującej placówki o znacznie szerszym profilu działalności. Wyrazem zmian jest ciągle wzrastający ruch turystyczny i rosnące rokrocznie zainteresowanie Arboretum i jego ofertą edukacyjno-turystyczną. W latach 90. XX w. Arboretum było już postrzegane jako ceniona placówka naukowa i ważny ośrodek edukacji przyrodniczej z dużymi osiągnięciami praktycznymi w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego w kraju i na dawnych ziemiach Rzeczypospolitej. Działalność w zakresie ochrony i badań nad kłokoczką południową, kotewką orzechem wodnym, marsylią czterolistną, ostrożeniem siedmiogrodzkim stały się znakiem rozpoznawczym Arboretum i Zakładu Fizjografii w Bolestraszcach.

Piętnastolecie Zakładu w strukturach TPN i dziesięciolecie w strukturach Urzędu Wojewódzkiego w Przemyślu w dużej mierze upłynęło na nieustannej pracy, tj. budowie infrastruktury naukowo-gospodarczej w obrębie historycznego założenia dworsko-ogrodowego w Bolestraszcach. W zakresie nauki realizowano planowane zgodnie z umową z PAN prace terenowe i ich regularne opracowania. Niewykonanie planu prac naukowo-badawczych groziło utratą całego funduszu płac. Pomimo trudności finansowych, a także wbrew wszystkim „radom” i zaleceniom TPN, na bieżąco we wszystkich tych latach prowadzono sukcesywnie nowe nasadzenia i prace w ogrodzie. Według Jerzego Pióreckiego, nie było to łatwe nie tylko z przyczyn, o których już wielokrotnie była mowa, ale także bez zapewnienia mieszkań trudno było zatrudnić na wsi pracowników, zwłaszcza młodych absolwentów uczelni. Budowanie Arboretum miało miejsce w burzliwej i niepewnej ekonomii. Pomimo tych trudności efekty prac przy infrastrukturze Arboretum i rewitalizacji zabytkowych zabudowań są dziś doskonale widoczne. Trzeba też z całą stanowczością podkreślić ogromny rozrost powierzchni Arboretum głównie za sprawą nabycia gruntów w Cisowej. Powierzchnia Arboretum z 9,23 ha wzrosła dziś do ponad 310 ha (Ryc. 91).

Arboretum i Zakład Fizjografii od 2000 r. instytucja kultury Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego Departamentu Kultury i Ochrony Dziedzictwa Narodowego.

Kolejna zmiana nadeszła wraz z reformą administracyjną państwa. W 2000 r. Zakład w Bolestraszcach przeszedł pod Zarząd Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie. W tymże roku uchwałą Sejmiku Województwa Podkarpackiego zatwierdzony został nowy statut Arboretum i Zakładu Fizjografii w Bolestraszcach. Ponieważ

pod koniec XX w. wraz z udostępnieniem dla publiczności w szerszym zakresie Arboretum i akceptacji społecznej dotychczasowej działalności, a także niemożliwości kontynuowania i dalszego rozwoju badań terenowych, podstawowy nurt działalności Zakładu w Bolestraszcach oparty został na Arboretum i edukacji przyrodniczej. Jego statut i osobowość prawna mieszczą się w szerszym nurcie społecznym, kultury, edukacji, nauki, a przede wszystkim przyrody rozumianej w duchu humanistycznym.

Zachowany został dotychczasowy profil organizacyjny Zakładu oraz zakres działalności społeczno-naukowej, z wyraźnym rozszerzeniem obszaru działalności Arboretum jako Instytucji Kultury Województwa Podkarpackiego. Edukacja przyrodnicza w Arboretum uznawana jest za podstawę działalności.

Wykryształizowane wcześniej cele i osiągnięcia tej placówki jako instytucji edukacyjnej, kulturowej i naukowej są nadal aktualne, przede wszystkim dotyczące:

- Arboretum w Bolestraszcach i filia w Cisowej (wówczas określane jako wschodniokarpackie),
- szeroko pojętej kultury, nauki i edukacji dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego i przyrody humanistycznej,
- gromadzenia kolekcji roślin, szczególnie dendroflory,
- flory Polski południowo-wschodniej ze szczególnym uwzględnieniem gatunków rzadkich, zagrożonych i ginących, ich uprawy w warunkach ogrodowych i poza miejscem stałego występowania oraz reintrodukcji,
- biologia i ekologia roślin w warunkach in i ex situ, ochrony przyrody i środowiska, zwłaszcza flory,
- gromadzenie księgozbioru przyrodniczego i archiwum,
- działalność wydawnicza,
- Muzeum Przyrodnicze,
- gromadzenie dla celów badawczych i edukacyjnych zbiorów przyrodniczych wraz z kolekcjami dendroflory,
- współpraca z innymi placówkami naukowo-badawczymi o podobnym profilu badań, jak: ogrody botaniczne i arboreta w Polsce i za granicą.

Znacznie szerszy zakres przydzielonej i bieżącej pracy miał miejsce po przejściu Zakładu do Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego.